

ÎNCEPUTURILE EXEGEZEI BIBLICE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

PROF. DR. ALIN-MIHAI GHERMAN

Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

alinmibaigherman@yahoo.com

Abstract: In opposition with the slavo-byzantine tradition, based mainly on the reinterpretation of the patristical theology, a research on the theological texts (homilies, marginal comments on translations of the Holy Bible in Romanian and real biblical interpretations) written in Romanian in the 16th and 17th centuries proves that a special interest for the biblical interpretation is induced by the influence (or polemics) with the Reformation theological thought.

Keywords: biblical interpretation, the Reformation.

Constituită sub modelul literaturii slavo-române, literatura noastră a preluat de la bun început lecțiunile Bibliei făcute de Sfinții Părinți, multe din manuscrisele slavone păstrate sau copiate pe teritoriul țării noastre conținând interpretările biblice de la cele ale lui Ioan Gură de Aur, Vasile cel Mare, Grigorie din Nazianz pînă la altele mai recente, dar intrate și ele în teritoriul literaturii patristice, precum cele ale lui Theofilact al Bulgariei. Într-o cultură evident axată pe conservarea valorilor creștine deja stabilite de reperele patristice și, mai ales, de autoritatea celor șapte sinoade ecumenice, nu se simțea nevoia unei reveniri la o nouă lecțiune și interpretare a textului biblic. Dincolo de nivelul cultural al elitelor intelectualității românești de pînă în secolul al XVI-lea și, bineînțeles, de lipsa unei baze științifice necesare acestui act – cunoașterea limbii grecești nu era una de nivelul atins de filologii preumaniști ai culturii Bizațului tîrziu, iar limba ebraică, în măsura în care a fost cunoscută la noi, era inoperantă, din moment ce autoritatea Septuagintei era universală în mediul răsăritean.

Doar un impuls exterior, care să determine aplecarea cărturarilor români asupra textului propriu-zis al Sfintei Scripturi, putea să scoată cultura noastră din această atitudine de susținere cu obstinație a unor valori consacrate deja de tradiție. Acest impuls a venit din partea Reformei.

În primele ei decenii de existență, atît Reforma luterană, cît și cea calvină își argumentau discursul cu exclusive accente anticatolice prin nevoia de revenire la Biserica simplă de la începuturile creștinătății, prin sublinierea necesității înțelegerii textului biblic în litera și spiritul său originar, care se manifesta, pe de o parte, pentru cei mulți prin folosirea limbilor naționale, iar, pe de alta, pentru o elită intelectuală, care conducea această democratizare a actului religios, prin revenirea la

textul original, ebraic și grec, și prin traducerea acestuia fie în limbile naționale, fie în latină – văzută ca limba de cultură a Europei, ca o limbă a intelectualității. Luther a tradus astfel Biblia în germană din varianta latină a Vulgatei datorată sfântului Ieronim, iar, puțin mai târziu, Theodor de Bèze a tradus Noul Testament din greacă în latină¹. În căutarea argumentării polemicii cu teologii catolici, reformații (luterani, în special) au revenit la cercetarea literaturii patristice răsăritene, ignorată până atunci aproape cu desăvârșire de teologia occidentală².

Încercarea de atragere a românilor la Reformă se susține încă din secolul al XVI-lea prin apelarea la textul biblic și la literatura patristică, interpretarea acestora fiind făcută întotdeauna din perspectiva tezelor pe care reformații doreau să le susțină, dar întotdeauna cu motivarea restaurării Bisericii autentice.

Prelucrat în românește – dar nu tradus! – după un original maghiar, *Tîlcul evanghelilor (Cazania I)* a diaconului Coresi conține copios asemenea pasaje:

Întîiu învățăm cît de milostiv și de meserearnic iaste [Hristos]: nu uraște, nici goneaște de la sine pre nimea care vin la el, avînd măcară cît mică credință întru el. Să va fi netare încă omul, elu-l întăreaște, neci caută ce fel de om iaste, jidov sau păgîn, cinstit au rușinat, drept au păcătos, destoinic au ba, bogat au mișel cum era și cel sutaș. Derept cela zice (la Ioan): „Cine vine la mine nu-l voi scoate afară!” Și iară (la Matei) zice: „Veniți la mine toți!” Și la Timothei: „Dumnezeu ară vrea pre toți a ispăsi!”³

sau:

„Ce carei propoveduim drept, pacea noastră iaste în ceastă lume”, cum iaste scris la Matei 10: „Ferecați goniții pentru dereptate, că acestora iaste împărăția ceriurilor. Ferecați sînteți cînd îputa-vor voao și goni-vor pre voi și zice-vor toate reale cuvinte pre voi, mint pentru mine. Bucurați-vă și vă veseliți că plata voastră multă e în ceriure.” Și în 39: „Și cine nu ia crucea lui și după mine să meargă nu e mie destoinic.” Și iară la Mathei 36: „Iată, eu tremeț voi ca oile în mijloc de lupi. Fiți amu mîndri ca șerpui și și întregi ca porumbii. Feriți-vă de oameni că vor da pre voi în sfeat și în săboară și vor bate pre voi.” Și iară Matei 37: „Nu vă teamereți de ceia ce ucig trupul, – sufletul nu-l pot ucide” și la Ioan 52: „E să lumea voi va urî, știți că mine mainte de voi au urî” și în 53: „Că vine ceasul ca toți cine v-au ucis, pare-le-se [că] slujbă aduc lui Dumnezeu” și în 54: „Adevăr, adevăr grăiesc voao că plînge-veți și suspina-veți voi e lumea bucura-se-va e voi în grije fi-veți, ce grija voastră întru bucurie fi-va.” Și în Matei 38: „Toți amu ce

¹ Contemporan cu aceștia, dar anticipîndu-i cronologic, Erasmus din Rotterdam a făcut o traducere nouă în latină a Noului Testament, însoțind-o de ample comentarii (numite de el parafraze), dar care se doreau să fie o operațiune științifică făcută în spiritul umanist.

² De aici se explică numărul mare de ediții ale sfinților părinți răsăriteni apărute în mediul german în secolul al XVI-lea, dar și de căutarea unor scriitori necunoscuți Occidentului. De pildă, primele ediții ale comentariilor biblice ale lui Theofilact al Bulgariei au apărut în mediul german luteran din prima jumătate a secolului al XVI-lea.

³ Coresi, *Tîlcul evanghelilor și Molitvenic românesc*, ediție critică de Vladimir Drimba. Studiu introductiv de Ion Gheție, București, Editura Academiei Române, 1998, p. 71.

mărturisesc înaintea oamenilor, mărturisii-voiu el eu înaintea Tatălului meu ce e în ceriure, iară cine se va lepăda de mine înaintea oamenilor, lepăda-mă-voiu și eu înaintea tatălui meu ce e în ceriure.” Și în 39: „Și cine nu ia crucea lui și după mine să meargă, nu e mie destoinic.” Și iară la Matei 36: „Iară eu tremet voi ca oile în mijloc de lupi. Fiți amu mindri ca șerpui și întregi ca porumbii. Faceți-vă de oameni, că vor da pre voi în sfeat și în săboară și vor bate pre voi.” Și iară la Matei 37: „Nu vă teamereți de ceia ce ucig trupul, – sufletul nu-l pot ucide; teamereți-vă mai virtos de cela ce sufletul și trupul piarde într-adînc.” Și la Ioan 52: „E să lumea voi va urî, știți că nime mainte de voi au urî” și în 58: „Că vine ceasul ca toți cine v-au ucis pare-le-se că slujbă aduc la Dumnezeu” și 54: „Adevăr, adevăr grăiesc voao că plînge-veți și suspina-veți și lumea bucura-se-va e voi în grije fi-veți, ce grija voastră întru bucurie fi-ț-va”⁴ etc.

Că folosirea acestei modalități de argumentare este conjuncturală în textele coresiene, ne dovedește faptul că nu o găsim cu aceeași consecvență în *Evanghelia învățătoare (Cazania a II-a)* tipărită la Brașov în 1580-1581. Aici, mergînd pe urmele modelului său bizantin, textul cazaniilor face o adevărată interpretare textologică a diferitelor fragmente din evanghelie, exegeza făcîndu-se în primul rînd în ceea ce privește conținutul:

„Că va veni vremea cînd nici în codrul acesta, nece în Ierusalim închina-vă-veți părintelui.” Aceasta grăi Domnul, spunea de perirea samareaninilor și a jidovilor împreună, de ce vrea ei să pață și să piară împreună de rimleani după uciderea lui Hristos. „Voi vă închinați ce el nu știți.” E să amu și aceluiași Dumnezeu închinare-se, că crezură samareaninii și iudeii, însă samareaninii nu știau că a tuturor limbilor iaste domn Dumnezeu. Că le părea că pre samareanini și iudei, numai că nu birui, iară jidovii ștîia că tot-țitoriul iaste Dumnezeu.⁵

Uneori, *Cazania a II-a* a diaconului Coresi își propune să lămurească pasaje obscure ale textului biblic, într-o perspectivă de interpretare textologică a textului:

„Cu tine proslăvii la pămînt, lucrul sîrșii, ce-ai dat mie de să fac.” Pe pămînt, zice, proslăvit-au părintele Hristos, derept ce amu că în ceriu proslăvit era și de îngeri închinat. Iară această slavă grăiaște ce e din oameni slujbă și închinăciunea ce va fi să aducă lui.⁶

Această metodă euristică (de susținere a afirmațiilor cu citate) abuzată de Reformă a obligat, totuși, la o lectură atentă a Bibliei pentru extragerea citatului care pare a fi cel convingător și a impus o interpretare textologică a Scripturii, fiind o primă etapă în exegeza biblică. Și această etapă a fost indusă în mediul

⁴ *Ibidem*, p. 64-65.

⁵ Diaconul Coresi, *Carte cu învățătură (1581)*, publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici, vol. I, București, 1914, p. 161.

⁶ *Ibidem*, p. 185.

românesc în primul rînd de canonul retoric reformat, care revenea cu obstinație la textul biblic împotriva autorității teologice a tradiției postbiblice.

Aceeași metodă euristică, de dovedire a celor afirmate prin citatul biblic, o găsim în *Catehismul calvinesc*:

17. Despre Fiul Dumnezeu. Pentru ce să chiiamă Fiul lui Dumnezeu Isus, ce să zice ispășitoriu? Pentru ceasta că pre noi ne-au spăsit și ne-au răscumpărat din toate păcatele noastre, cum zice singur Hristos (la Math. 1, stih 21): „Și vei chema numele lui Isus, că acel va izbăvi pre oamenii săi den păcatele lor” și (la Deecanie 4, stih 12 zice): „Nu iaste într-altul în mine spăsenie și nu iaste alt nume dat supt ceriu între oameni, pentru care se cade noao a ne mîntui.”⁷

Replica dată Reformei a antrenat discursul în respectarea aceluiași canoane retorice, astfel că nu surprinde faptul că mitropolitul Varlaam în *Cartea carea se chiamă răspunsul împotriva catibismului calvinesc*, tipărită la Mănăstirea Dealu în 1647, răspunde afirmațiilor din *Catehismul calvinesc*, invocînd hotărârile „săborului a două țări” (Moldova și Țara Românească):

Arătat iaste din toată Scriptura Svîntă că fii mîniei nu sîntem, să nu putem ținea poruncile lui Dumnezeu. Ce această neputință să nu poată omul nu-i de la Dumnezeu, ce-i de la nedestoinicia și leanea omului, cum spune singur Hristos de zice: „De la om iaste această neputință, iară de la Dumnezeu toate să pot.” (Mat. gl. 19. zac. 79). Și Pavel apostol încă zice: „Toate le poci cu putearea celuia ce mă întărește, Hristos.” De aicea poți cunoaște că împlerea legii și voiei lui Dumnezeu nu se poate face fără de darul și de mila lui Dumnezeu, ce izvoraște noao din muncile Domnului Hristos, de ne tîmpină și întărește neputința noastră cea slabă, ajutînd și rădicînd gîndul și inima noastră cătră împlerea legiei lui Dumnezeu. Iară după neputința noastră, cumu și scrie „că din tinerețele omului iaste lunecătoriu gîndul lui cătră toate răutățile, de să și tîmplă a nu putea ținea întregi poruncile lui Dumnezeu” (Bit. Gl. 7), cum scrie în *Catibizym* mai sus, trebuiaște iarăș cu pocăința și cu din destul facere pentru greșeala noastră să ne îndireptăm. Că nu pentr-altă, ce iaste pentru lipsa acestora a pocăinței și din destul facerei să știrbesc întru noi, de nu să pot face deplin poruncile lui Dumnezeu. Cum zice Sfîntul Pavel: „Deacă nu ispitiră să aibă pre Dumnezeu întru înțeleagere, pentr-acea-i deade pre ei în mente neiscusită să facă cealea ce nu să cad.” (*k rîm*, g. 1, zac. 81), adecă deaca nu s-au cercat să aibă întru sine frica lui Dumnezeu, carea să chiamă și iaste începătura înțelepciunei (Psal. 101), ce s-au ținut ei mai înțelepți, cum zice și Pavel apostol: „Că înțelepciunea lumiei aceștia iaste nebulie lui Dumnezeu.”⁸

sau

⁷ George Bariț, *Catehismul calvinesc impus clerului și poporului românesc supt domnia principelui Gheorghe Rakoczy I și II*, Sibiu, Tipografia lui W. Kraft, 1979, p. 37.

⁸ Varlaam, *Răspuns împotriva catibismului calvinesc*. Ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic de Mirela Teodorescu, București, Editura Minerva, 1984, p. 43.

Pentru popa să hie bărbat numai unii muieri, să nu ia a doa, învață iarăși Svîntul Pavel de scrie cătră Tit și-i dzice: „Pentr-aceaea te-am lăsat în Crit, ca să pui pre toate cetățile popi, cum te-am învățat, cum va fi neștine fără de prepus unii muieri bărbat.” (2 Tit., glav. 1, zac. 300). Așijdere și cătră Timotei scrie de-l învață așea credincios cuvînt: „De pohteaste neștine preuția, bun lucru pohteaste. Ce să cade preotului să hie fără de prepus, unii muieri bărbat.” (1 Tim. Glav. 3., zac. 283)

Pentru bolnav să cheame popii besearcei învață Iacov apostol în poslania sa, de zice: „De va boli neștine, să cheame popii besearcei să facă rugă pentru dîns, să-l ungă cu unt întru numele lui Dumnedzeu. Și ruga cu credință va vindeca bolnavul și-l va rădica Dumnedzău și s-are hi făcut și păcatele ierta-se-vor lui.” (3 Iacov., glav 5, zac. 57)⁹

Că acest lucru a fost indus de polemica anticalvină, ne dovedește și faptul că nici în *Cartea românească de învățătură*, nici în *Șapte taine* mitropolitul Varlaam nu apelează decît foarte rar la citatul din textul biblic necesar susținerii afirmațiilor sale. Replica calvinilor nu se lasă nici ea așteptată, afirmînd apăsător că adevărata credință, deștinută de ei, se bazează pe lectura cu atenție și analiza textului Bibliei:

Vreare-am și noi bucuroși a fi întru credință cu voi, de ați fi și voi întru credință cu apostolii, cum îndemnă și Pavel apostolul zicînd: „Nevoiți-vă a ține împreunare duhului prin legătura păcii: un trup sînteți și un suflet, cum și chemați sînteți întru nădeajdea chemării voastre, un Domn, o credință, un botez, un Dumnezeu și tată tuturor” i prociia (Efes. 4, stih 4, 5, 6). „Ce sminteală iaste den voi de v-ați depărtat de credință apostolilor, țîind obiceiurile oamenilor? Apostolii nu și-au căutat spăsenia într-altul, fără numai în Isus Hristos, știind că la dînsul sînt cuvintele vieții.” (Ioan, 6, stih 68). „Că nici iaste alt nume supt ceriu pentru care să ne ispășim.” (Deanie 4, stih 12). Știind aceastea apostolii, n-au căutat a se îndrepta într-altul întru nime, ce numai care-i în Isus Hristos. Și noi am am crezut în Isus Hristos ca să ne îndereptăm den credința lui Hristos, iară nu den faptele legiei, pentru că nu se va îndrepta den faptele legiei nice un trup (Efes. 2, stih 16). „Iară voi căutați ispășeniia voastră den multe eresuri și aflături de oameni carele-s împotriva și a Scriturii Svinte, carele voi bine știți și nu-s neci cuvinte a le pomeni.”¹⁰

Această modalitate o putea cunoaște la fel de bine Varlaam și din modul polemicii Contrareformei catolice, studiile recente arătînd apropierea reacției antireformate ortodoxe de discursul contrareformei catolice.

Tradusă din slavonă, *Evanghelia învățătoare* de la Govora conține și ea fragmente în care se face exegeză a textului biblic. De exemplu, în încercarea de a găsi argumente pentru a susține călătoria lui Isus Hristos în iad, se spune:

Și iară, să va zice cineva den cei priceavi cu necredință: „De unde știți aceastea, că au pogorît Hristos în ad?”, cade-se a răspunde de loc: „Den dumnezeieștile Scrituri știm pentru ce grăiaște prorocul chiar de taina aceasta den fața Părintelui cătră Fiul: Da-te-

⁹ *Ibidem*, p. 507.

¹⁰ George Bariț, *Catebismul calvinesc...*, p. 71.

voiu, zice, întru leage rodurelor și întru lumină laturelor să deșchizi ochii orbilor, să scoți pre cei legați den legătură și den casa temniței și pre ceia ce șed întru întunecare!” „Casa temniței” nemică altă nu semnează, numai locul adului. Și, iară, și alt proroc grăiaște: „Și tu în sîngele legiei tale slobozit-ai legații den groapa carea nu avea apă”, cum se zice dentr-adîncul adului, unde apă vie a bucuriei nu iaste și darul Duhului Svînt.¹¹

Un cu tot alt model al exegezei biblice îl oferă textul *Noului Testament de la Bălgrad*. Traducerea în sine a textului a fost o operațiune de durată, la care s-au folosit, după cum ne mărturisește predoslovia mitropolitului Simion Ștefan, atît textul grecesc, cît și cel slavon, dar și un izvod latinesc. Majoritatea cercetătorilor au optat pentru folosirea textului Vulgatei. Cercetări personale ne-au dus la identificarea celei mai științifice ediții a Bibliei apărute în lumea Occidentului: este vorba de *Biblia sacra* al cărei Vechi Testament a fost tradus din ebraică de cel mai mare specialist în ebraistică al celei de-a doua jumătăți a secolului al XVI-lea, Immanuel Tremellius¹², iar Noul Testament tradus din greacă de marele umanist francez Theodore de Bèze. Cele două traduceri au fost asamblate de un alt reputat specialist al epocii în exegeza biblică, Franciscus Iunius (Maior, „cel Bătrîn”)¹³. Influențe ale textului *Bibliei sacra* se pot găsi în *Noul Testament de la Bălgrad*, dar scoliile lui Iunius la textul biblic sunt traduse aproape integral. Prin această acțiune, suntem în fața primei încercări sistematice de exegeză biblică în limba română: „(Matei, cap 3) 1. Ion propoveduiaște. 4. Veșmîntul și hrana lui. 5. Botează. 8. Rodul pocîinței. 10. Săcurea la rădăcină. Lopata și pleavele. 13. Hristos să botează de Ioan. (Cap 4): 11. Îngerii slujesc lui. 12. Povesteazăte pocaaniia. 18. Chemarea lui Pătru și a lui Andrei. 21. Chemarea lui Iacov și a lui Ioan. 23 Povesteazăte Evangheliia și vindecă beteagii” etc.

Predosloviile sau summa care însoțește fiecare text în parte (a căror sursă nu a fost încă identificată) sunt o adevărată exegeză a lui. Dacă a fost făcută după vreuna din exegezele biblice reformate (ale lui Iunius?) interpretarea este adusă, însă, în limitele credinței ortodoxe, ceea ce presupune categoric o atitudine creativă față de eventualele surse. Astfel, în fața *Apocalipsului* se află următorul text:

¹¹ *Evanghelia învățătoare*, Govora, 1642, p. 364-365.

¹² Ioannes Immanuel Tremellius (Tremelio) (1510-1580), evreu italian, convertit întii la catolicism, a trecut ulterior la Reformă. A peregrinat prin Franța, Anglia și Țările de Jos (a fost profesor la Louvain), ajungînd între 1561 și 1577 profesor de ebraistică și Vechiul Testament la Universitatea din Heidelberg.

¹³ Cunoscut și sub numele Francis Junius, Franz Junius, François du Jon (1546-1602), valon hughenot, ginerele lui Tremellius, căruia i-a definitivat traducerea Vechiului Testament, adăugînd scoliile care au însoțit în prima și a doua jumătate a secolului al XVII-lea edițiile *Bibliei sacra*, care reuneau traducerea lui Tremellius și a lui Bèze, fiind și autor al unei impresionante opere teologice, profesor de ebraică și de studiul Vechiului Testament la Tübingen.

În ceastă carte să cuprindă întâi îndemnăturile lui Isus Hristos la besoarecile din aceale vremi (în 3 cap dentii). A doao oară scrisă-i prorocia despre firea lumii și a besoarecii lui Dumnezeu de acmu și pînă la giudeț, din începeniia al 4-lea cap pînă la al 11 veaș al 20-lea de cap și de giudecata de apoi, pînă la sfîrșitul acestui cap. După aceastea scrie de fericăciunea credincioșilor carea-i venitoare în ceale 2 capete ce-s mai pre urmă. După aceastea laudă această prorocie în 8 stih a capului dentii. Cînd au fost scris această carte? Cărtularii cei mai mari și mai credincioși, grecii și rimleanii, toți dempreună scriiază că Apocalipsis au fost scris în anul după Hristos 96, după alalte cărți după toatea a Testamentului Nou, că Ioan apostolul, pre toți apostolii și sfinți i-au întrecut cu viața, că el au custat pînă la al treilea an al lui Traian împăratul, cum scrie Sofronie, carele au fost 100 și al doilea an de la nașterea lui Hristos, după patimile lui Hristos 68 de ani, cum scrie Ieronim, din pustiirea Ierusalimului 25 de ani. [...] Această carte foarte-i de folos în besareca lui Dumnezeu, că cuprindă învățătura prorocilor și a apostolilor și arată aiave dumnezeăirea lui Hristos, zicînd că elu-i cel dintii și cel de apoi și că-i putearnic spre toate, într-o destoinicie cu Tatăl și că iaste mielul carele stă în scaunul dumnezeăirii și-l cinstesc toți ai ceriului.¹⁴

Polemica sau distanțarea de Reformă atrage în cadrul culturii noastre folosirea aceleiași metode euristice de demonstrare a adevărilor susținute prin folosirea citatului biblic. Acest fapt scoate cultura noastră din lecțiunile patristice instaurate de cultura bizantină și induce o cercetare reinnoită a Bibliei în vederea găsirii citatului potrivit susținerii unei anumite idei. Dar, acest lucru se face prin preluarea unei retorici occidentale, care caracteriza atât Reforma, cât și Contrareforma¹⁵.

„Predoslovia către cititori” (*слово къ читателю*) a *Psaltirii în versuri* a mitropolitului Dosoftei este prima teoretizare în limba română a nivelurilor exegezei biblice; ea vorbește despre cele patru sensuri ale Sfintei Scripturi:

писмительный, фетикос (pozitiv, afirmativ – n. ed.), pre istorie; *обычный, фетикос*, pre obicei; *иносказаемый, алигорикос*, pre altă plăzuitură; *преносительный, метафорикос*, pre mutare. Patru înțelesuri are Svînta Scriptură: *писмительный* este cuvîntul cela ce nu te lasă să-l zici într-alt chip de cum este scris (...); *иносказаемый* iaste ca și cimiliturile, cînd altă grăiești și altă să-nțălege (...); *преносительный* este ca neștine ce va să-i să-nțălegă cuvîntul dintr-altă sămănătură de poveaste etc.¹⁶.

Un pas important în drumul spre o exegeză biblică originală o face mitropolitul Dosoftei atât în *Psaltirea slavo-română*, cât și în *Psaltirea în versuri*, în ambele făcînd

¹⁴ *Noul Testament de la Bălgrad*, 303r.

¹⁵ De altfel, multe din aceste elemente ale acestei retorici erau folosite încă din literatura patristică, găsînd elemente ale acesteia începînd cu *Învățăturile lui Neagoe Basarab*, dar, în aceeași măsură, și în cronicile slavone moldovenești din secolul al XVI-lea și chiar în documentele epocii, care începeau și se încheiau de multe ori cu un citat biblic, care să justifice emiterea respectivului act. Polemica Reformă-Contrareformă le redescoperă, însă, și le ordonează într-un mod de demonstrație care fusese deja în mod curent folosit în scolastica medievală.

¹⁶ Dosoftei, *Psaltirea în versuri*. Ediție critică de N. A. Ursu, 1974, p. 17-21.

ample exegeze ale unor psalmi. Avem, de această dată, exegeza biblică în adevăratul înțeles al cuvîntului, începînd cu cea lexicală (explicîndu-se prin apelul la textul original cuvinte, construcții frazeologice sau noțiuni), cît și o prezentare a conținutului separat al fiecărui psalm, dar și al contextului în care acesta a fost scris.

În *Psaltirea în versuri*, ca răspuns distihului „Cu ce preț de răscumpărare / Sufletul de pierzare?”, Dosoftei glosează marginal: „La giudeț nime nu s-a putea plăti să scape de certarea cea vecinică”¹⁷, iar în dreptul versului „Și te glăsești tare, ca marea cînd rage” Dosoftei notează cu litere chirilice, într-o transcriere aproximativă, textul ebraic: *или, или, лама самадан* „Dumnezeule, Dumnezeule, de ce m-ai părăsit?”¹⁸.

Predoslovია *Psaltirii în versuri* se deschide cu o expunere generală asupra întregului text: „Această svîntă carte au făcut-o svîntul proroc David de ne arată într-însa dumnezăirea și omenirea Domnului Hristos și muncile și de moartea și de învierea și suirea svînții sale în ceriu și de toate ce au socotit a face svînția sa pentru spăseniia noastră și de svînții apostoli și de toată svînta besearică, de războiul și de izbînda ei și de giudețul ce vine, de muncile păcătoșilor și de binele dreptilor și de bunățile lui Dumnezău și de laudele lui. Are în psalomi 150.”¹⁹

Exegeze particulare găsim în mai multe situații. De exemplu, cea de la Psalmul 50 spune:

Fiind războaie dese prin multe prilejiuri în zilele lui David, una pentru că era multe cetăți nedobîndite, alta pentru sîngele lui Urie ce-au răscumpărat Dumnezău de pre casa lui David cu asupră, pentr-aceaea poftiia cîndva să să-ntoarcă svînția sa cu bine de pace, ca să zidească Ierusalimul. Dat-au Dumnezău pace în zilele lui Solomon, hiiu-său, de-au zidit pregiur Ierusalim și au făcut și besearica cea mare. Cu aceasta au procestvuit de Ierusalimul cel suflețasc, adeca svînta besearică a leagii noauă, că în vremea lui Hristos au stătut toată pre pace pînă s-au întemeiat svînția sa besearica cu zidituri nalte de svînții apostoli și proroci și mucenici și de toți svînții în toată lumea, că în din vreme ce-au născut svînția sa în patrudzăci de ai după voznesenie au oprit războaiele.²⁰

În continuare, ilustrează cele afirmate mai sus cu cîteva versete particulare: „Pune-mi capăt războaielor pînă la marginea pămîntului, arcul va sfărîma și va frînge arama. Ca să înțāleagă toți să-l cunoască. (Îndeletniciți-vă și cunoașteți că eu sînt Dumnezău.) Iară pentru vițāii oltariului de atunce acmu sînt mielușeii lui Dumnezău cel cuvîntareț pregiur masa Domnului Hristos.”

Cel mai amplu comentariu îl găsim în fața Psalmului 86, întinzîndu-se pe mai multe pagini:

¹⁷ *Ibidem*, p. 331.

¹⁸ *Ibidem*, p. 287.

¹⁹ *Ibidem*, p. 23.

²⁰ *Ibidem*, p. 359.

(Urdziturile lui în cel svînt), adecă svinții apostoli și prorocii, că l-au luat Dumnedzău din munții cei svinți ca pre nește pietri scumpe de ș-au urdzitu-ș svînta besearică Domnul Hristos. Luatu-i-au den munții cei svinți, adecă svințele doaosprădzeace sâminții, năroade mare din sâmința cea svîntă a lui Avraam, adecă izrailteani, creștinii den leagea veache și munții cei svinț, adecă năroadele și țările creștinești. (Iubeaște Domnul poarta Sinaiului mai presus decît toate satele lui Iiacov.) Poarta Domnului și mpăratului dă giudeț în toată țara. În poarta Sionului, în svînt oraș Ierusalim, îș întreba giudeț toate neamurile lui Izrail la împăratul și la Dumnedzău, c-acolo lăcuia împăratul izrailtenesc la Ierusalim, acolo lăcuia Dumnedzău în svîntul munte²¹ etc.

Odată cu Dosoftei, exegeza biblică în limba română primește drept de cetate în lumea cărturarilor de la noi, devenind un mod de autentificare a tradiției ortodoxe a interpretării biblice, dar și un exercițiu științific. Indusă la noi de influența Reformei sau în confruntarea cu aceasta, la fel cu începuturile sale, ea s-a dezvoltat în permanență în dialog cu știința filologică occidentală.

Bibliografie

- George Bariț, *Catebismul calvinesc impus clerului și poporului românesc supt domnia principelui Gheorghe Rakoczy I și II*, Sibiu, Tipografia lui W. Kraft, 1979.
- Coresi, *Tîlcul evangheliilor și Molitvenic românesc*, ediție critică de Vladimir Drimba. Studiu introductiv de Ion Gheție, București, Editura Academiei Române, 1998.
- Diaconul Coresi, *Carte cu învățătură (1581)*, publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici, București, 1914.
- Dosoftei, *Psaltirea în versuri*, ediție critică de N. A. Ursu, Iași, 1974.
- Varlaam, *Răspuns împotriva catibismului calvinesc*, ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic de Mirela Teodorescu, București, Editura Minerva, 1984.

²¹ *Ibidem*, p. 605.